

Monique Koornneef: Lees je wijzer

Geenen, J. van (eindred.), *Lees je Wijzer*, Baarn, Dijkstra Zeist bv, 1992. Leerlingboekjes: 55 blz, f 31,-. Handleidingen: 70 blz, f 39,-.

Lees je Wijzer is een methode voor begrijpend en studerend lezen voor leerjaar 1 tot en met 8 van de basisschool. In 1992 is de zogenaamde zorgverbredingsversie voor het speciaal onderwijs op de markt gekomen. Deze recensie heeft betrekking op de zorgverbredingsversie.

In de methode *Lees je Wijzer* wordt lezen vooral gezien als communiceren. De tekst als communicatiemiddel staat centraal. Daarom wordt in de methode op verschillende manieren duidelijk gemaakt hoe een schrijver met zijn lezers kan communiceren door middel van een tekst.

Daarnaast wordt een aantal deelvaardigheden die de leerlingen moeten beheersen om te komen tot tekstbegrip aangeleerd in de methode. Dit begint eenvoudig, met het aanleren van luistervaardigheden bij kleuters, en wordt opgebouwd tot bijvoorbeeld het leren maken van schema's en samenvattingen van een tekst, voor leerlingen uit groep 8.

De methode *Lees je Wijzer* maakt alleen al indruk door zijn volledigheid. Ik heb een presentemplaar van de zorgverbredingsversie ontvangen en daarin vind ik: zeven leerlingboekjes voor leerlingen van groep 1 t/m 8, zeven docentenhandleidingen, een instaprogramma, een publikatie over de achtergronden en uitgangspunten van *Lees je Wijzer* (geschreven bij de oorspronkelijke versie voor het basisonderwijs), een schoolwerkplan, behorend bij de basisversie en een invoeringsprogramma. Aan alles is gedacht.

Maar het is véél en het blijkt, bij het doorneemen van alle materialen, moeilijk om het overzicht te houden. Ligt dat aan mij en kan ik nog

iets leren van bijv. 'het analyseren in kenmerken en samenstellende delen' (een doelstelling uit *Lees je Wijzer*) of is ook de opzet van de methode hier debet aan?

Achtergronden en uitgangspunten

De zorgverbredingsversie van *Lees je Wijzer* is voortgekomen uit de versie voor het basisonderwijs, die al eerder verscheen. De zorgverbredingsversie is met name geschikt voor leerlingen van het Speciaal Onderwijs en voor zwakke lezers op de basisschool.

Beide versies zijn gebaseerd op een gedegen theoretische onderbouwing, waarin ook de centrale doelstelling van de methode wordt aangegeven. De doelstelling luidt: het kunnen opnemen van informatie uit zakelijke teksten, door middel van een inhoudelijke analyse van die teksten. (Bol, 1982) Vanuit een leerpsychologische visie is vervolgens onderzocht, wat leerlingen moeten weten en kunnen, om met name zakelijke teksten met begrip te kunnen lezen. Dit heeft geresulteerd in 3 uitgangspunten voor de methode, namelijk:

- 1 Leerlingen moeten zich bepaalde situaties voor kunnen stellen bij een tekst. De tekst gaat dan meer voor hen leven, wat het tekstbegrip bevordert. Daarnaast wordt op deze manier de voorkennis van de leerlingen geactiveerd, waardoor de leerlingen de tekst in een bekend denkkader kunnen plaatsen.
- 2 De leerlingen moeten zich ervan bewust zijn dat er door middel van een tekst met hen wordt gecommuniceerd. Dit houdt in dat er een schrijver is die een bepaalde bedoeling heeft met zijn tekst, dat er verschillende soorten teksten zijn en dat de lezer op verschillende manieren op een tekst kan reageren.

Het volgende communicatieve kader komt in de methode steeds terug:

SCHRIJVER	—————	LEZER
	soort tekst	
bedoeling van de schrijver		wat kan de lezer doen

Zo kan het bijvoorbeeld de bedoeling van de

schrijver zijn, de lezer iets te leren. Hiervoor zal hij waarschijnlijk een zakelijke tekst gebruiken. De lezer kan kijken of de tekst voor hem nieuwe informatie bevat.

3 Leerlingen moeten bepaalde kennisoperaties beheersen om verbanden te kunnen leggen tussen delen van de tekst, zoals bijvoorbeeld:

- voorwerpen in hun kenmerken en samenstellende delen analyseren
- gegevens met elkaar vergelijken
- leren werken met classificatiesystemen
- veranderingsprocessen onderkennen
- relaties met oorzaak, gevolg en redengeving kunnen onderkennen, kunnen werken met verklaringen.

Concreet betekent dit bijvoorbeeld, dat de leerling leert, vaak met behulp van een schema, om voorwerpen die in een tekst worden genoemd te analyseren en met elkaar te vergelijken.

De leerling wordt een kleine onderzoeker, zodat hij leert en kan ervaren hoe de schrijver van een zakelijke tekst aan zijn gegevens is gekomen en op welke manier hij deze in zijn tekst heeft verwerkt.

Om dat te bewerkstelligen krijgt de leerling verschillende rollen: die van onderzoeker, schrijver en lezer.

Didactiek

Belangrijk is in de methode, dat de leerling voldoende 'denkruimte' krijgt, om vanuit de problemen die hij in de tekst tegen komt, zelf actief naar oplossingen te zoeken.

Dit veronderstelt een didactiek waarin de leerkracht de leerlingen stimuleert om actief en zelfstandig te denken over teksten en dat te verwoorden. De leerkracht moet het onderwerp van de tekst concreet maken, reacties van leerlingen uitlokken en zorgen dat hij alle reacties kanaliseert.

Het vereist nogal wat van de vaardigheden van leerkrachten om iedere leerling daarin tot zijn recht te laten komen. Uit beschrijvingen van lessituaties in één van de publikaties bij *Lees je Wijzer* wordt duidelijk hoe moeilijk het is, om juist die vragen aan leerlingen te stellen waardoor ze 'los' komen (en blijven!), om de juiste feedback te geven en geschikte werkvormen te zoeken.

De lessen verlopen volgens een vast stramien.

De les begint met een oriëntatie op het thema van de les (bijvoorbeeld: het weer) en het herhalen van wat in vorige lessen aan bod is geweest.

Hierop volgt de fase van de instructie en verwerking waarin de leerkracht uitleg geeft en de leerlingen de opdrachten uit de boekjes maken, die vervolgens worden nabesproken.

De les wordt bij voorkeur met een klassikale nabespreking afgerond.

Ieder nieuw thema en nieuwe vaardigheid wordt zoveel mogelijk concreet, op materieel niveau geïntroduceerd. Het 'analyseren in samenstellende delen' wordt bijvoorbeeld ingeleid met het uit elkaar halen en analyseren van een pen. Uiteindelijk is het de bedoeling dat de leerlingen uit een tekst, waarin een voorwerp wordt beschreven, bijv. een fiets, ook de 'samenstellende delen' van dat voorwerp kunnen isoleren.

De basis- en de zorgverbredingsversie

De aanpassingen voor het Speciaal Onderwijs in de zorgverbredingsversie blijken verbeteringen, waarvan een aantal ook in de basisversie op zijn plaats zou zijn.

De lay-out is rustiger: een groter lettertype, minder tekst op een bladzijde en iedere nieuwe les begint nu ook op een nieuwe pagina.

Daarnaast is de hoeveelheid informatie, die de leerlingen per les moeten verwerken, verminderd, wat het geheel overzichtelijker maakt.

Tenslotte zijn er meer concrete doe-activiteiten aan de lessen toegevoegd, waardoor de methode tegemoet komt aan de zwakkere leerlingen die vaak moeite hebben met het abstract denken. Zo gaan de leerlingen, als introductie op het zelf schrijven van een vergelijkende tekst, aan de slag met meetlinten en weegschalen, om eerst elkaar te vergelijken op bijvoorbeeld lengte en gewicht.

Volgens de handleiding kunnen de basisversie en de zorgverbredingsversie in principe naast elkaar worden gebruikt. Achterin de handleiding van deel 4 t/m 6 is voor dit doel een overzicht opgenomen van alle lessen en de mate waarin ze verschillen. In de andere handleidingen worden overeenkomsten en verschillen beschreven.

En soms verschillen de lessen behoorlijk! Het

thema van de les en de vaardigheden die worden aangeleerd, zijn in de meeste gevallen gelijk gehouden. Met name het aantal opdrachten en de inhoud van de opdrachten loopt uiteen. Zo moeten de leerlingen die met de zorgverbredingsversie voor groep 5 aan de slag gaan, in les 10 de onderdelen van een balpen beschrijven in een brief. Hun klasgenoten die met de basisversie werken, maken in dezelfde les een rekenspel en beschrijven vervolgens de onderdelen van dit spel. Dergelijke verschillen stellen hogere eisen aan de organisatie van de les. Het naast elkaar gebruiken van beide versies lijkt dan ook iets, dat overgelaten moet worden aan de geroutineerde gebruiker van *Lees je Wijzer*.

Eerste indruk

Lees je Wijzer maakt vooral een verzorgde en goed doordachte indruk. Voor de leerlingen lijkt het me een leuke methode om mee te werken. Afwisselend, met voldoende 'actieve' opdrachten. Daarnaast is het een methode voor begrijpend lezen, waarvan de teksten zijn afgestemd op het niveau van zwakke lezers.

Wel lijkt het niveau van de opdrachten me aan de hoge kant. Er worden in de methode vrij hoge eisen gesteld aan het abstractievermogen van leerlingen. Zo moeten ze al vrij snel op een beschouwende manier naar teksten kijken. Dit begint bijvoorbeeld al in groep 4 als leerlingen moeten bepalen of een tekst een weettekst is of niet.

Vooraf voor zwakkere leerlingen lijkt deze beschouwende 'leesmanier' me een moeilijke opgave.

De handleiding voor de leerkracht maakt een complete en verzorgde indruk. In de handleiding is veel aandacht besteed aan de organisatie en opbouw van de les.

Regelmatig worden er in de handleiding extra suggesties gegeven voor een wat andere aanpak.

De handleiding besteedt minder aandacht aan de noodzakelijke didactische vaardigheden van de leerkracht. Het hoofdstuk over 'vragen stellen' en 'didactische werkvormen' in het invoeringsprogramma voor schoolbegeleiders, was waarschijnlijk ook op zijn plaats geweest in de docentenhandleiding.

Een enkele keer zijn er nog 'wegstreepfoutjes'

te constateren in de handleiding en worden vaardigheden aangekondigd die in de zorgverbredingsversie niet terug te vinden zijn.

Uitwerking van de uitgangspunten

De auteurs van *Lees je Wijzer* zijn erin geslaagd om de uitgangspunten van de methode, zoals die zijn beschreven in de tweede paragraaf, consequent door te voeren:

- met de ontwikkeling van het *voorstellingsvermogen* wordt gestart in groep 1. Voor de kleuters zijn er verhalen, waar ze actief naar moeten luisteren en waarbij ze zich, onder andere aan de hand van werkbladen, een voorstelling moeten vormen van het verhaal. Vervolgens krijgt het voorstellingsvermogen de nodige aandacht tot en met groep 8, bijvoorbeeld in de vorm van een klasgesprek over het lesthema in de oriënteringsfase van de les.
- vanaf groep 3 komt het communicatieschema aan bod. Het *communicatieve kader* komt tot en met groep 8 steeds terug in de lessen, zij het steeds minder in schema- en steeds meer in vraag- en antwoordvorm. Vragen als 'Wie heeft de tekst geschreven' en 'Wat wil de schrijver met de tekst' hebben bijvoorbeeld betrekking op het communicatieve kader van de tekst.
- de *kennisoperaties* die in de uitgangspunten worden genoemd, komen vanaf groep 4 aan de orde. De leerlingen leren op allerlei manieren een inhoudelijke analyse van de tekst uit te voeren, bijvoorbeeld door een schema te maken, en zo te bepalen hoe de schrijver zijn gegevens heeft geordend.

Er is dus een duidelijke lijn aanwezig in de methode. Toch lijkt het me voor de leerkracht (en voor de leerling?) moeilijk om het overzicht te houden en grip op de methode te krijgen. Dit is onder andere te wijten aan het volgende:

Niet alleen worden in de methode denkoperaties aangeleerd, maar daarnaast ook studietechnieken die hierop zijn gebaseerd (bijv. het onderscheiden van hoofd- en bijzaken in de tekst) en taalgebruiksvaardigheden (bijv. het identificeren van antecedenten bij verwijswaarden).

Bedenk hierbij dat de denkoperaties uiteenvallen in deelvaardigheden en er ontstaat een netwerk van (deel)vaardigheden die door de

leerling beheerst moeten worden. En waarover de leerkracht het overzicht moet houden.

Een bijkomend probleem is dat de relatie tussen de vaardigheid die wordt aangeleerd en het begrijpend lezen niet altijd voor de hand ligt. Denk bijvoorbeeld aan het uit elkaar halen en analyseren van een voorwerp in relatie tot tekstbegrip. De leerkracht moet een aantal denkstappen maken, voor hij achter het hoe en waarom van de lesactiviteiten komt. Als leerkracht moet je daarom steeds de theoretische uitgangspunten van de methode voor ogen houden, om de rode draad vast te houden.

En het vergt van de leerkracht enig doorzettingsvermogen voor hij het hele begrippenkader van *Lees je Wijzer* in zijn vingers heeft!

Gezien de mijns inziens grote hoeveelheid deelvaardigheden, was ik benieuwd naar de integratie daarvan. Hoe zouden leerlingen uiteindelijk met het geleerde aan de slag gaan bij het zelfstandig verwerken van een tekst?

In deel 8 worden de vijf laatste lessen gewijd aan het leren studeren. Hierin wordt de leerlingen een studiestrategie aangeleerd die uit 5 stappen bestaat, namelijk:

- 1 Activeren van voorkennis: wat weet ik al over dit onderwerp?
- 2 Verkennend of globaal lezen.
- 3 Grondig lezen en bepalen van de hoofdzaak.
- 4 Bepalen welke vragen de schrijver zich bij het schrijven van de tekst heeft gesteld en welke antwoorden hij daarbij heeft gegeven.
- 5 De antwoorden die de leerling bij stap 4 heeft gevonden, zijn de hoofdzaken en moeten worden onthouden.

Dit kan op verschillende manieren:

- onderstrepen in de tekst of de kernwoorden in de kantlijn zetten;
- hoofdzaken kort opschrijven (samenvatten);
- schema maken.

De laatste les in de serie van vijf over 'leren studeren', heeft het verzamelen van informatie voor bijvoorbeeld een werkstuk als onderwerp. De strategie komt dan niet aan bod.

Het stappenplan lijkt me voor leerlingen en leerkrachten een duidelijke afronding van *Lees je Wijzer*. Hierin krijgen de geleerde deelvaardigheden een plaats in een totaalpak voor het zelfstandig verwerken van teksten.

In stap 3 en 5 komen de studietechnieken terug en in stap 4 herkennen we de leerling als kleine onderzoeker, die allerlei denkoperaties moet uitvoeren.

Waarschijnlijk zijn vier lessen te kort om de strategie zelfstandig te leren hanteren. Een eerdere introductie van het stappenplan was niet alleen verhelderend geweest, maar ook om die reden op zijn plaats geweest.

Een bezwaar bij de in *Lees je Wijzer* gepresenteerde strategie is dat het een eenzijdig beeld van het verwerken van teksten geeft. Niet alle teksten hoeft je te onthouden, soms kijk je ze even door op zoek naar informatie, of lees je ze globaal om je te oriënteren op de inhoud. In *Lees je Wijzer* komt alleen de eerstgenoemde 'leesmanier' expliciet aan de orde. Andere leesdoelen en de bijbehorende leesstrategieën blijven buiten beschouwing. Ook die zijn echter noodzakelijk voor het zelfstandig verwerken van teksten in het voortgezet onderwijs!

Aan de slag met *Lees je Wijzer* ?

Het beeld dat uiteindelijk van *Lees je Wijzer* blijft hangen heeft positieve en negatieve kanten.

Positief is, dat we met *Lees je Wijzer* een methode voor begrijpend lezen voor het Speciaal Onderwijs in handen hebben, waarbij in de teksten, de opdrachten en de lay-out rekening is gehouden met de zwakke lezers.

Een methode ook, die uitgaat van de ontwikkelingsmogelijkheden van leerlingen. En een methode die zich niet alleen richt op het begrijpend lezen, maar in het kader daarvan ook op de ontwikkeling van het denken. *Lees je Wijzer* heeft daardoor een grotere 'impact'. De onderzoeksvaardigheden die de leerlingen zich door middel van *Lees je Wijzer* verwerven, kunnen ook worden toegepast bij andere vakken.

Minder geslaagd vind ik het omvangrijke begrippenkader waar de leerkracht mee wordt geconfronteerd. De auteurs van *Lees je Wijzer* willen, en dat is de schaduwzijde van wat hierboven is gesteld, een veelvoud aan doelstellingen realiseren in één methode. Hiermee vragen ze mijns inziens veel van leerkracht en leerling. Beide kunnen de rode draad, het leren analyseren van een tekst en het achterhalen van de bedoeling van de schrijver, kwijt raken.

Dit had misschien voor een deel voorkomen kunnen worden, door de strategie voor begrijpend en studerend lezen, waarin te leren vaardigheden hun plaats hebben, eerder in de methode te introduceren.

Maar ondanks het pretentieuze karakter van *Lees je Wijzer*, zou ik de methode zeker niet links laten liggen. Al is het alleen al omdat hij, afgezien van de didactische kwaliteiten, borg staat voor een groot aantal boeiende interacties tussen leerkracht en leerlingen.

Literatuur

- Bol, E., *Leespsychologie, Een onderwijs-leerpsychologische analyse van begrijpend lezen*. Groningen, Wolters-Noordhoff, 1982.
- Gresnigt, G. *Lees je Wijzer, achtergronden en uitgangspunten*, Baarn, Dijkstra Zeist bv, 1988.
- Gresnigt, G., Geenen, J. van & H. Quicken, *Diepteproject 'Begrijpend lezen in het Speciaal Onderwijs'* in: School en Begeleiding 1990/27, p.60-64.
- Henneman, K. & W. van Calcar, *Problemen met tekstbegrip*. Directe instructie en leesstrategieën een mogelijke oplossing, in: MOER 1993/2, p.55-63.
- Walraven, M., *'Aanleren van leesstrategieën aan zwakke lezers'* in: School en Begeleiding 1993/38, p.32-34.